

Denna artikel har varit införd i **Hemslöjden**. Förutom mina bilder så illustrerades artikeln av bild från filmen *Masjävlar* där Sofia Helin har rättviksluvan på sig, en teckning av Kilian Zoll och en bild av Amalia Lindegrens tavla Söndagsafton i en dalstuga från 1860. Av bilderna nedan var endast den på mössan med i artikeln.

RÄTTVIKSMÖSSA MED NORSKA RÖTTER

text Inge Nilsson

En stickad spelmansmössa av gammal modell från Rättvik har blivit vinterns mest kända klädesplagg när den exponerats överallt i tidningsartiklar, affischer och annonser för succéfilmen *Masjävlar*. Men det är inte första gången mössan massproduceras på bild - detta hände redan under 1800-talet.

Ulla-Britt Gunnarsson på Hemslöjden i Rättvik iklädd rättviksluvan framför affischen för filmen *Masjävlar* som hade premiär i Rättvik. Foto Inge Nilsson

Den 17 december hade filmen *Masjävlar* världspremiär i bla Rättvik och med en gång fick världen se en stickad mössa från Rättvik. På alla affischer och annonser fanns en bild på filmens huvudperson Mia, spelad av Sofia Helin, iförd denna mössa. I samband med

premiären hade filmbolaget även tagit fram en likadan specialgjord reklammössa fast med texten *Masjävlar* som personalen hade på sig.

I januari har mössan dessutom syns i en TV-film om forkörare mellan Falun och Röros.

Masjävlar är från början en teaterpjäs av Maria Blom. Den handlar om tre systrar som firar sin fars 70-årsdag och filmen är inspelad i Rättvik där också handlingen tilldrar sig. Filmen blev en stor succé och gick upp som tvåa på biotoppen och utsågs av en recensent till årets bästa svenska film. Vid Filmgalan den 22 januari fick den x Guldbaggar bla för bästa...

I mars förra året kom filmfolket till Rättvik för att ta exteriörscener, i första hand i Nittsjö - interiörscenerna är inspelade i Trollhättan. Enligt manus skulle då huvudpersonen Mia, bosatt i Stockholm, få låna en mössa av ena systemen. Det skulle naturligtvis vara en riktig stickad Rättviksmössa och kostymören Nina Sandström stegade in i hemslöjdsbutiken i Rättvik. Där träffade hon butikschefen Ulla-Britt Gunnarsson som kan det här med rättvikskläder. Butiken säljer både färdiga hemstickade rättviksmössor och materialsatser med garn och beskrivning. Någon lämplig mössa fanns inte inne så Ulla-Britt fick låna ut sin egen som hon stickat själv.

- Jag var inte beredd på att mössan skulle få en sådan huvudroll och hamna på affischen. Det har blivit ett väldigt riv efter både material och färdiga mössor vilka snabbt tog slut, säger en stolt Ulla-Britt.

Det är dock fler butiker som rider på filmvågen och menar att de säljer likadana mössor som i filmen men det är bara Rättviksbutiken som har den rätta mössan med det rätt färgade garnet.

Mössan med de många namnen - topphätta, toppluva, spelmansmössa, Norgehätta, Rättviksmössa - har varit innemode förr. Under 1960- och 70-talen var den populär i en kortare variant och syntes mycket både på skolbarn och äldre.

Mössan är dock betydligt äldre. I hemslöjdsbutikens mycket sevärda dräktmuseum med gamla dräkter från både Rättvik, Boda och Ore finns en gammal stickad mössa, troligen 1800-tal.

Under hela 1800-talet finns topphättor med i bouppteckningarna. De beskrivs som stickade med blå botten med tvärränder av olika bredd och färgställning samt tofs i toppen. Ingående färger var vitt, blått, rött, gult och grönt. Troligen kommer mössan från början från Norge som hade handelsförbindelser med Dalarna och man vet att forkörarna använde den. Förr var mössan förbehållen männen.

Men det finns en väsentlig skillnad mellan de gamla och moderna mössorna. Nu sticker man med garn av olika färger tex vitt och rött men förr stickade man med s k flamgarn d v s det vita ullgarnet knöts för med bomullsgarn innan det röda färgbadet - jämför batik - på så sätt fick man ett garn med både vita och röda partier. Likadant med övriga färger då man får använda två färgbad. Sedan var det en konst att räkna maskor och varv så att man fick det rätta viggmönstret.

Flamgarnsmönster var i slutet av 1700-talet högsta mode i högreståndshemmen på bolsterverk och sidentyger. Allmogen följde efter och toppluvorna från Rättvik är exempel på mästerverk och precision när det gäller att räkna varv för att mönstret ska stämma.

Avbildad är mössan också sedan lång tid tillbaka. Amalia Lindegren (1814-1891) var århundradets mest framgångsrika kvinnliga konstnär. Hon tillhörde dusseldorfskolan och var vid mitten av 1800-talet Sveriges mest reproducerade konstnär. Favoritmotiv var dalfolk i glädje och sorg och hennes mest kända målning - som finns i två original - är *Söndagskväll i*

en Rättviksstuga från 1860, vanlig som oljetryck och litografiskt tryck. Interiören är Sersgården i Lerdal men "familjen" är hopplöck av folk från trakten. Spelmannen bär Rättviksmössan. Det är en av Rättviks största spelmän, Dahl Erik Olsson (1806-1861) från Gärdebyn även kallad Dal Jerk, och han har i modern tid givet namn åt bla en skola och ett tågset inom Tåg i Bergslagen.

I filmen medverkar tre kända spelmän från Rättvik som spelar sig själva, Anders Bjernulf, Anders Nygårds och Lars-Gunnar Björklund.

En gammal rättviksluva som finns på Hemslöjden i Rättvik. Foto Inge N

Detalj på oljetryckskopia av Amalia Lindegrens tavla Söndagsafton i Rättviksstuga från 1860. Foto Inge Nilsson